Нові надходження у фонди Інституту археології АН УРСР

(квітень — грудень 1974 р.)

Перед тим як ознайомити читача з новими надходженнями, необхідно зазначити, що на цей час завершено попередній облік наявних у фондах Інституту колекцій з присвоєнням їм порядкових номерів, які подані в цій інформації. Отже, при необхідності дослідники можуть скористатися нашим покажчиком.

Якщо в першому повідомленні («Археологія», 16) було вказано, що у фондах Інституту нараховується орієнтовно 1205 колекцій, то зараз в результаті об'єднання розрізненого матеріалу з розкопок однієї і тієї ж пам'ятки, колекцій, зібраних до 1973 р., налічується вже 716. За 1973 р. і перший квартал 1974 р. («Археологія», 16, 17, 22) надійшли колекції, зареєстровані тепер під номерами 717—747. За звітний період 1974 р. фонди поповнились ще 17 колекціями, які складаються з 8254 предметів. Ці колекції (№ 748—765), розглянуті нижче, походять з розкопок та розвідок, проведених співробітниками Інституту в 1969, 1972, 1973 рр. у Черкаській, Миколаївській, Дніпропетровській, Вінницькій, Хмельницькій, Чернівецькій областях, а також зі зборів 1972—1973 рр., здобутих В. Ф. Воєводою на Чернігівщині.

Група I. До неї входять вісім колекцій з раньотрипільського поселення Бернашівка; з розкопок античного міста Ольвії; городища і могильника зарубинецької культури Бабина Гора і Дідів Шпиль; городища Башмачка черняхівської культури та різночасних пам'яток від палеоліту до пізнього середньовіччя, обстежених під час розвідок.

Першу колекцію (№ 756) складають матеріали (4684 предмети) раньотрипільського поселення поблизу с. Бернашівка (Могилів-Подільський район Вінницької області), дослідження якого було продовжено в 1973 р. В. Г. Збеновичем (про колекцію, зібрану тут у 1972 р., повідомлялось в Археології, 17). Найдавніша річ — крем'яний скребок пізнього палеоліту, найпізнішими знахідками є уламки посуду (124) і крем'яні вироби (11) пізнього Трипілля. Решта належить до раннього Трипілля (типу Прекукутені II з рисами культури Боян). Особливе значення мають статуетки, знаряддя з добруджського кременю та фрагменти «боянського» посуду. За свідченням дослідника, ці знахідки вказують на тісні зв'язки між населенням Середнього Подністров'я і Подунав'я на початку енеоліту.

Друга колекція (№ 748) налічує 243 предмети з розкопок 1972 р. забудов уздовж головної вулиці (дільниця АГД) міста Ольвії (с. Парутине Очаківського району Миколаївської області) під керівництвом А. С. Русяєвої. Основу колекції становить кераміка, зокрема фрагменти гераклейських, фасоських, хіоських, родоських, сінопських амфор з клеймами, рідше з графіті (VI—I ст. до н. е.), а також чорнолаковий, чорнофігурний, сіро- і червоноглиняний посуд. Є уламки теракот; одна з них — Кора-Персефона, інший фрагмент — голівка від теракоти з зображенням Деметри (III ст. до н. е.); виявлено статуетку актора. До колекції входить ливарна форма, фрагменти мармурової скульптури, архітектурні деталі і невелика кількість бронзових, залізних, свинцевих і кістяних виробів, а також дельфінчики.

Третя колекція (№ 754), що включає 141 предмет, зібрана в результаті робіт 1973 р. під керівництвом Є. В. Максимова на городищі Бабина Гора і могильнику Дідів Шпиль поблизу с. Бучки Канівського району Черкаської області. Матеріали з Бабиної Гори представлені в основному зарубинецьким посудом та амфорною тарою I ст. до н. е.— I ст. н. е. Новим компонентом є плоскі глиняні грузила і кулі для праці — перші знахідки на пам'ятках зарубинецької культури. Наявні поодинокі залізні предмети (серп, наконечник стріли). Серед кераміки — також фрагменти епохи бронзи (середньодніпровської і багатоваликової культур). Набір речей з могильника Дідів Шпиль більш різноманітний і різночасний. Тут представлені, крім посуду, прикраси зарубинецької культури. До складу інвентаря поховання III—IV ст. входили горщичок, кістяний гребінь, бронзове шило, голка, ножиці, накладка пояса, арбалетоподібна фібула. В числі інших знахідок фрагменти скіфської кераміки.

Четверта колекція (№ 762) налічує 565 речей і дає уявлення про матеріали з розкопок 1973 р., проведених А. Т. Сміленко на городищі черняхівської культури в с. Башмачка Солонянського району Дніпропетровської області. Серед керамічних форм колекції — горщики, миски, кубки, амфорна тара, пряслиця. Крім того, знайдено бронзову арбалетну фібулу IV ст. до н. е. і залізні пластини.

П'ята колекція (№ 755) являє собою результат розвідок 1973 р. у Київській і Черкаській областях (керівник експедиції — Є. В. Максимов). На восьми поселеннях виявлено знахідки широкого хронологічного діапазону, здебільшого керамічні. Найбільш ранні з них належать до трипільської культури (с. Красне Обухівського району Київської області, с. Бугаєве Канівського району Черкаської області (та багатоваликової кераміки) с. Черняхів Катарлицького району Київської області). Зібрано також матеріали раннього залізного віку (с. Ємчиха Миронівського району Київської області; с. Черняхів, Красне, Бучаки на Черкащині). Серед пізніших — пізньозарубинецькі (с. Гусачівка Обухівського району), черняхівські (с. Черняхів, Бучаки, урочище Бурисовщина) і Київської Русі (с. Гусачівка, Ємчиха, Черняхів).

Шосту колекцію (№ 750) складають знахідки (238 предметів) з 12 городищ, 6 селищ, 3 замчищ на Волині і Поділлі (розвідки проведені під керівництвом М. П. Кучери). Це переважно уламки вінець, стінок, днищ гончарного і ліпного посуду. Найранішими є речі трипільської культури пізнього етапу (с. Старий Остропіль Старокостянтинівського району Хмельницької області), доби бронзи (с. Копистин Хмельницького району і області) та раньозалізного часу (Старий Остропіль, с. Соколова Гора поблизу Житомира; с. Леніне Радомишльського району Житомирської області). Є фрагменти слов'янської кераміки VIII—IX ст. (с. Городище Малинського району на Житомирщині) і черепки давньоруського посуду, виявленого в ряді сіл Житомирської області (Коростишевський, Чуднівський і Житомирський райони), Хмельницької (Старокостянтинівський, Летичівський, Старосинявський та Хмельницький райони), Тернопільської (с. Мушкатівка Борщевського району). До колекції також входить фрагментована посудина (Мушкатівка), шиферне пряслице (Соколова Гора) і уламки скляного браслета цього ж часу (XII—XIII ст.). Крім того, є фрагменти кераміки пізнього середньовіччя — XIV—XVII ст. (Станишовка на Житомирщині, Суслівці і Копистин Хмельницької області). Колекція, що надійшла, має важливе значення для датування укріплених населених пунктів в межах названих областей.

Сьома колекція (№ 753) містить 306 предметів. Вони виявлені під час розвідок, проведених у 1973 р. Г. Л. Євдокимовим на Середньому Дністрі (Іваківці, Мельниця-Подільського району Тернопільської області; Бабшин Кам'янець-Подільського району Хмельницької області; Бернашівка Муровано-Кирилівецького району Вінницької області; Ломачинці, Ожеве і Кормань Сокирянського району Чернівецької області). Більшу частину колекції становлять раньотрипільські знахідки (кераміка, вироби з кременю, сланцеві сокири, фрагменти статуеток). Найцікавішими є фрагменти посуду пізнього етапу Трипілля (тип Цвіклівці), вперше знайдені на цій території (с. Бабшин). Серед матеріалів є крем'яний серп раньозалізного часу (с. Ожеве) і ліпний горщик з раньослов'янського поселення поблизу с. Ломачинці (урочище Плитове).

Восьма колекція (№ 749 налічує 129 предметів, зібраних В. Ф. Воєводою в Носівському і Бобровицькому районах Чернігівської області. Найраніші знахідки — крем'яні палеолітичні знаряддя і кераміка ямково-гребінчастого неоліту. Є фрагменти посуду і крем'яні вироби середньодніпровської, тшинецької, мар'янівської культур, а також раннього залізного часу.

Крім того, представлено кераміку і скляні вироби пізнього середньовіччя.

Група II. До її складу входять десять колекцій. Це матеріали з курганних могильників, здобуті експедиціями Інституту на новобудовах у Миколаївській та Дніпропетровській областях.

До дев'ятої колекції (№ 751) входять 205 предметів з розкопок 1969 р. Соколовського загону Інгульської експедиції. Розкопки проводили І. М. Шарафутдінова і В. І. Нікітін. У фонди надійшли речі з чотирьох курганів, розташованих на краю надзаплавної тераси лівого берега р. Інгул на північний схід від с. Соколовка Баштанського району Миколаївської області. До групи енеоліту — ранньої бронзи належить чорнолощений горщик кемі-обінської культури; понад десять посудин, крем'яні відщепи і скребки, кам'яний розтиральник, кістяні булавки і пронизки, підвіски з ікол хижаків, намисто з річкових черепашок, штамп зі стулки черепашки — до ямної культури. Привертає увагу червоноглиняний лощений горщик, типовий для ранніх пам'яток майкопської культури, транспортований з Кубані або носіями цієї культури, або внаслідок обміну. Ця, поки що єдина, знахідка дає змогу ставити питання про культурні зв'язки. Є горщики середньої і пізньої бронзи, а також скіфського часу. Серед прикрас — скляні намистини та уламки скроневого кільця. З сарматських могил походять залізний меч, спис, кільце. Найпізніші в колекції — предмети з могил кочівників (XII ст.): дві бронзові бляшки, гудзик, пластина і уламки залізних виробів. Частина речей з цих курганів надійшла в Баштанський краєзнавчий музей.

Десята — п'ятнадцята колекції (№ 756—761) складаються із знахідок, виявлених під час розкопок курганів Інгульською експедицією під керівництвом О. Г. Шапошникової. В 1973 р. зібрано численний різноманітний матеріал в ряді пунктів Миколаївської області (Баштанський район: Христофорівка — 129 предметів, Костянтинівка — 177; Новобузький: Старорозанівка — 23 предмети; Снігірівський: Лиманці — 51). Найбільш ранньою і цілком новою в колекції є кераміка нижньомихайлівського типу з підкурганного могильника поблизу Костянтинівки. Далі йдуть матеріали степових культур доби бронзи. Великий інтерес становлять чаші з астральними знаками так званої інгульської культури, останнім часом виділеної О. Г. Шапошниковою, а також черепи з розмальованою глиняною маскою (Христофорівка, Лиманці), що дає нові відомості про

ідеологічні уявлення стародавніх племен. Найчисленнішу групу утворюють знахідки скіфського часу і раннього середньовіччя (XII—XIII ст., певно половецькі).

Шістнадцята колекція (№ 764), яка налічує 19 предметів, надійшла з розкопок трьох курганів поблизу с. Покровське Нікопольського району Дніпропетровської області, проведених у 1973 р. Б. М. Мозолевським (група Сторожової могили і східна курганна група). Це фрагменти залізного скіфського спорядження від пояса, меча, ножа, обойми, пластин. Крім того, є амулети з поховання ямної культури і частина горщика з катакомбного поховання. Більшість речей передано до Покровського народного музею.

Сімнадцята колекція (№ 763) включає 74 предмети з розкопок 1973 р. шести курганів поблизу м. Орджонікідзе Дніпропетровської області. Як і в попередній колекції, в основному переважає скіфський матеріал IV—V ст. до н. е. (начиння і озброєння). Є по одній посудині з поховань ямної і катакомбної культур. Цікава ліпна зрубна банка з прокресленим орнаментом у вигляді піктограми. Частину речей передано в Музей історичних коштовностей м. Києва.

Вісімнадцята колекція (№ 752) містить 338 предметів. Це матеріали розкопок 1973 р. курганних груп I, II, III поблизу с. Верхня Тарасівка Токмаківського району Дніпропетровської області. Керівник Верхньо-Тарасівської експедиції — Є. В. Черненко. Як і в двох описаних вище колекціях, основна частина знахідок складається зі скіфських речей IV ст. до н. е. Невелика група речей (горщик, бронзове шило, кістяна проколка, крем'яний ніж) належить до ямної культури. Серед знахідок з катакомбних поховань є горщики, кістяна проколка, крем'яний наконечник списа. Кілька горщиків датується зрубним часом. Найпізнішими в колекції є знахідки з могил кочівників IX—XII ст. (стремена, бронзова гривня, пряжка тощо).

А. Л. Нечитайло